

EYÜP TÜRBE HAMAMI

Gülnur KADAYIFÇI

1963 yılında Ankara'da doğdu. 1980'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne girdi ve 1984'te mezun oldu. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehircilik ve Bölge Planlama Bölümü'nü 1987'de bitirdi. Halen Eyüp İlçe Belediyesi Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'nde Planlama Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Daha bundan 20-30 yıl öncesine kadar İstanbul'un sosyal hayatının vazgeçilmez bir parçası olan hamamların bir kısmı özellikle 1950'lerden itibaren yıkıldı. 1952'de faaliyette olan 73 hamamdan bugün sadece 40'ı ayakta. Bu 40 hamamdan büyük bir bölümü ise artık eski işlevini tamamen kaybetti.

Dünyanın her yerinde Türk adıyla anılan hamamlar tarih sahnesinden birer birer çekiliyor. Minyatürleri, gravürleri, resimleri süsleyen, seyyahların kitaplarının baş köşesindeki egzotik ve sisli atmosferiyle zihinlerde yer eden, filmlere, romanlara, hikayelere konu olan İstanbul hamamları, artık tarih oluyor.

İstanbul hamamlarının geçmişi Roma ve Bizans dönemine kadar uzanıyor ama o dönemden günümüze tek bir eserin kalmadığı da biliniyor. Eski kaynaklarda çok sayıda Bizans hamamının ismi geçiyor. Anastasius, Arkarios, Ayio Amantasio, Dagisteos, Constantinus hamamları bunlardan birkaçı. Roma İmparatoru Septimus Severus'un 210 yılında Sultanahmet Meydanı çevresinde yaptırdığı Zeuksippos Hamamı'nın yerinde şimdi çirkin işhanları yükseliyor.

Evliya Çelebi, İstanbul'da ilk inşa edilen hamamın Fatih tarafından yaptırılan Irgat Hamamı olduğunu, bunu Azepler Hamamı'nın izlediğini bildiriyor. İlk hamamlar "kefere tarzı" yani Roma-Bizans stili. Evliya Çelebi de kendi çağında İstanbul'da 151 hamam bulunduğunu, kendisi Mısır ve Sudan'ı gezdiği sırada, 17 hamam daha inşa edildiğini kaydediyor. Bu envanteri esas aldığımızda Çelebi'den bu yana 168 hamamdan 128'inin yok edildiğini görüyoruz.

Hamamlar en büyük kaybı 1950-1960 yıllarında yani Menderes'in iktidarda olduğu dönemde verdi. "I. Dalan Çağı" adı verebileceğimiz bu dönemde özellikle Tarihi Yarımada, Karaköy, Beyoğlu, Eyüp gibi eski kent parçalarında büyük yıkımlar gerçekleştirildi. Bu bölgelerdeki meydanların vazgeçilmez süsleri olan hamamlar da kazmaların uçlarında ve dozerlerin kepeçlerinde un ufak edildi. Bu dönem yok olan hamamları şöyle sıralayabiliriz:

Sultanahmet Camii arkasındaki Arasta, Aksaray (Vatan Caddesi yapılıırken), Cerrah-

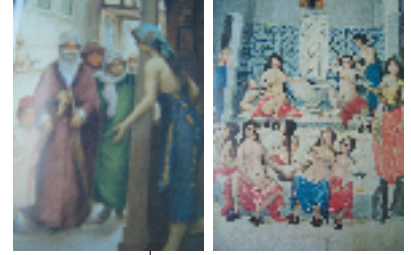
paşa, Fatih Çukur, Horhor Çelebi Mehmet Ağa ve Unkapanı'nda Azepler (Atatürk Bulvarı'nın altında kaldılar), Haseki Sultan ve Çapa (Millet caddesi inşaatı sırasında), Koska'da Kızlarağası (Laleli Yolu'na kurban oldu), Sirkeci'deki Küçükağa (Sahil Yolu yapımı esnasında).

Teknolojinin ilerlemesi ve kentsel yerleşim tarzının değişmesiyle birlikte hamamlara pek de ihtiyaç kalmadı. Suyun kıymetinin artması ve enerjinin pahalalanmasıyla mevcut hamamlar da kapılarına kilit vurmaya başladı. Böyle olunca işlev değişikliği şart oldu. Turizm alanlarında bulunanların bir kısmı, örneğin Tarihi Cağaloğlu Hamamı ile Galatasaray Hamamı tadilattan geçirilerek turistlere hizmet vermeye devam etti. Ortaköy ve Çemberlitaş gibi yine turizm ve eğlence alanlarında bulunan bazı hamamlar turistik eşya mağazalarına dönüştü.

Hamamlar halkın yıkanma ihtiyacını karşılayan yapılardır. Genellikle hayır kurumlarına ve camilere gelir sağlamak amacıyla yapılmışlardır. Bir kısmı külliyelerin içinde yer alan hamamların bazıları ise bağımsız yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Erkekler ve kadınlar için ayrı bölümleri olanlara "çifte hamam", sadece erkekler veya kadınlar için olanlara ise "tek hamam" adı verilir.

"Hamamda türkü söylemek ile gurbette yalan söylemek kolay" demiş atalarımız. Zorlukların altından kolay kalkılamayacağını yine "Hamama giren terler" sözüyle dile getirmişler. Hamam kültürünün görkemini ve kültürümüzde ne derece yer kapladığını sadece atasözlerine bakarak tespit edebilir insan. Temelinde "temizlik imanın yarısıdır" hadisinin düsturu yatan, popüler kültürün yıkamadığı gelenek abidesi hamamlar.

Hemen her semtinde kimi suyu, kimi temizliği ve ferahlığı, kimi tellaklarıyla ün salmış bir çok hamam vardı. Osmanlı

Resim 1; Hamama buyur edilen bir aile Zanaro'dan

Resim 2; XVIII.YY'da bir hamam safası. Hubarname Zenannâme

Resim 3; Hamamcı kadın ve elinde kına tası ile yardımcısı. J.E. Litotard

Resim 4; Soğuklukta çubuk tüttüren kadın. C. Rogier

devr-i saadetinde ülkemizi gezen Fransız bir gezgin hamamlarımızı görür ve ülkesine döndüğünde tespitlerini ve hayretlerini şu şekilde aktarır; "Osmanlılar temizliğe o kadar aşına olmuşlar ki, artık onu hamamlarda özellikle hanımlar eğlence haline getirmişler." Gerçekten de 16. yüzyılda kadınlar yirmi kişilik gruplar halinde hamama giderlerdi. Topluca sabahın erken saatinde gidilen hamamdan, akşam yemeğine dönülürdü.

Saraylarda, konaklarda ve evlerdeki özel hamamlar dışında herkese açık 'halk hamamı', 'çarşı hamamı' gibi mekanlar vardı eski İstanbul'da. Hamam kültürünün gelişmesine ön ayak olan yerler de buralardı zaten. Hamamların çoğu, kadın ve erkekler için ayrılmıştı. Kadınlar kısmının kapısı erkekler kısmının kapısından görülmeyecek şekilde ve yan sokağa açılırdı. Tek hamamlarda da kapıya asılan renkli havludan kadın veya erkek saati olduğu anlaşılırdı. Erkekler hamamda soyunduktan sonra üstlerinden çıkardıklarını katlayarak üzerine sarık ya da başlıklarını koyar, bunlara bakıcı tutarlardı. Hamamda peştemalsiz dolaşılmazdı. Yıkama tamamlandıktan sonra günümüzde olduğu gibi kesecilere bahşiş verilirdi.

HAMAM BEREKETİ

İstanbul'da, Osmanlı döneminde çok sayıda hamam inşa edilmesinin iki sebebi var. Bunlardan biri hamamların iyi gelir getirmesi nedeniyle hayır amacıyla yapılmış binalara gelir kaynağı olarak vakfedilmeleridir. Di-

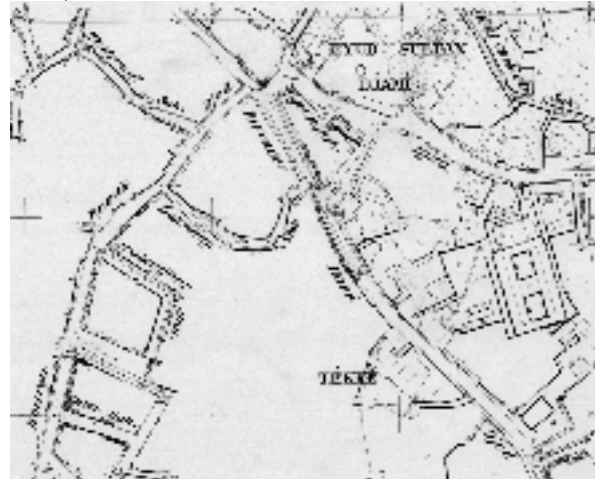
ğer sebep ise hamamların ait oldukları yapı manzumesinin merkezi konumundaki camiyeye cemaat çekme bakımından da faydalı olmalarıdır. Birçok büyük külliye, kendilerine ait birer hamamları olduğu (Fatih, Süleymaniye, Bayezid, Yeni Cami) gibi, bazı daha küçük manzumelerinin de hamamları vardır (Mahmud Paşa, Murad Paşa, Küçük Ayasofya). Diğer taraftan birçok vakıf sahibi kurdukları hayır eserlerine gelir sağlamak amacıyla, şehrin başka yerlerinde hatta başka şehir ve kasabalarda da hamam yaptırmışlardır. (Barbaros Hayreddin Paşa'nın Zeyrek'teki Çinili Hamam'ı, Haseki Hürrem Sultan'ın Ayasofya önündeki hamamı gibi). Hamamın bereketini belirtmek için olsa gerek, "hamamın suyu, hamamcının parası boldur" demiş eskiler.

"Osmanlı döneminde hamamlar çok karlı kuruluşlar oldukları için sayıları şehrin her yerinde büyük bir hızla artmış ve bu da büyük ölçüde su harcanmasına, özellikle de çok miktarlarda odun tüketilmesine yol açmış. Daha 18. yy'da hamam sayısının artışı sınırlandırılmak için çeşitli önlemler getirilmiş. Evliya Çelebi, kendi çağında, İstanbul'da 151 hamam bulunduğunu, kendisi Mısır-Sudan seyahatini yaparken, 17 hamam daha inşa edildiğini belirtmektedir. Evliya Çelebi İstanbul'da ilk inşa edilen hamamın Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Irgat Hamamı olduğunu, bunu "kefere tarz-ı mimarisinden tahvil ile, İslam adabı üzere yapılan Azebler Hamamı'nın" izlediğini, üçüncü olarak Vefa Hamamı'nın, Eyüp Hamamı'nın ve nihayet Çukur Hamam'ın yapıldığını bil-

Resim 5; İstanbul Haritası.(1920-23 yılları arasında İstanbul keşfiyat A.Ş. tarafından hazırlanmıştır.)

Resim 6; Haritada Eyüp

Resim 7; Alman mavilerinde Eyüp Hamamı

dirir. İstanbul'un mimari bir kimliği olarak son büyük hamamı, 1. Mahmud tarafından Ayasofya bitişiğinde kurulan kütüphaneye gelir sağlama amacıyla, Yerebatan civarında 1741'de yaptırılan Cağaloğlu Hamamı'dır.

HAMAMCININ YASASI

1680 yılına ait IV. Mehmet Kanunnâmesinin 25. maddesinden...

- Natırlar çevik ve atik olsunlar, usturaları iyice bilenmiş ve tıraşta usta olsunlar.
- Tasları kalaylı ve havlular iyi durumda olsun.
- Hamam sıcak ve su ılık olsun.
- Hizmetçiler havluları temiz tutsunlar ve bunlar adam başına bir tane kullanılsın.
- (1591 yılında İstanbul'a gelen Baron Wratisslaw anılarında İstanbullu bir hamamcıya, kirli peştamal bulundurduğu için İstanbul kadısı tarafından bin değnek cezası verildiğini gözleriyle gördüğünü anlatıyor: "Bu bin sopadan iki yüzü arkaya, üç yüzü ayak tabanlarına, iki yüzü baldırlarına ve üç yüzü de karnına vurulmuştu. Bu ceza böylece uygulanınca, adamcağız yumurtadan çıkmış bir güvercin yavrusu gibi şişmişti.")

Yine aynı Kanunnâmenin bir başka bölümünden...

- Kâfirlerin ve uyuzların kafalarının tıraş edildiği usturalar Müslümanların kafalarını tıraş etmek için kullanılmasın.
- Adam başına bir peştamal verilsin, delik veya çok kısa peştamal olmasın.

HAMAMLARIN MİMARİ YAPISI: Osmanlı hamamları iç düzenlemeleri bakımından dörde ayrılır.

Soyunma Yeri: Farsça "elbise soyunulan yer" anlamına gelen camegah sözcüğünden bozma "camekan" olarak ta ad-

landırılır. Osmanlı hamam mimarisinin en büyük hacimli bölmesi olan soyunma yeri, geniş bir alandan ve bunun çevresindeki bir-üç katlı soyunma hücrelerinden müteşekkildir. Aslında hamam mimarisinin ilk örneklerinde kapalı soyunma hücreleri yoktur. Eskiden alanı çepeçevre saran sedirlerin üzerinde açıkta soyunulur, üzerlerine oturulur, kıyafetler de bu bölümdeki çivilere asılırdı. Soyunma hücreleri hamamlara daha sonraki dönemlerde eklenmiştir.

Hangi türde inşa edilmiş olursa olsun, Osmanlı hamamlarının soyunma yerinin ortasında genellikle fiskiyeli bir havuz bulunur. Ahşap soyunma yerlerinin yıllar içinde özgünlüklerini koruyamaması ya da tamamen tahrip olması, zaman zaman hamamların yıkılması için gerçekçi olmayan bir gerekçe. Ayrıca bu bölümde mutlaka mermer işlemeli bir çay ocağı bulunurdu. Taş işçiliğinin güzel örnekleri olan mermer çay ocaklarını bazı hamamlarda hâlâ görmek mümkündür. Soyunma yeri kargir ve kubbeli inşa edilmiş tüm hamamlarda "çatı feneri" veya "aydınlık feneri" denilen açıklıktan aydınlanmaktadır.

Ilıklık: Ilıklık adından da anlaşılacağı üzere ısıtılan, ancak sıcaklık kadar yüksek derecede ısıtılmamış kısımdır. Ilıklığın da sıcaklık gibi duvarları ve zemini mermer kaplıdır. Genellikle kullanılmayan bu bölümde aşırı sıcaktan rahatsız olanlar ve hastalar yıkanır. Burada ısıya

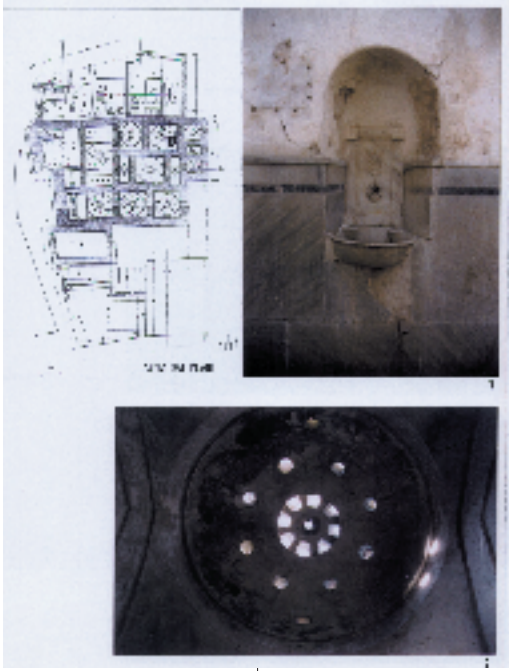
Resim 8; Türbe Hamamı basit tadilatın geçemzden önceki hali (Eyüp Belediye arşivinden)

Resim 9; Eyüp Hamamı Sokağı (Eyüp Belediye arşivinden)

Resim 10; Çömlekçiler Hamamı (Eyüp Belediye arşivinden)

Resim 11; Eyüp Türbe Hamamı içinden detaylar

Resim 12; Hamamın kubbesi ve kurası

alıştıktan sonra sıcaklığa geçenler de vardır. Bu bölümde yıkanmak için halvetler, dinlenmek ya da masaj için mermer sedirler, istenmeyen kılları temizlemek için ayrılmış mekanlar (traşlık veya usturalık) yer alır.

Sıcaklık: Isının korunması amacıyla ılıklıkla dar ve alçak bir kapıyla ayrılmış sıcaklık kısmı, hamamın yıkanılan bölümüdür. 35-45 °C arasında

bir sıcaklığa sahip olan bu bölümün sıcak ve buharlı olmasında, dökülen sıcak sular kadar sıcak su deposundan bu bölmeye açılan bir pencerenin de etkisi vardır. Bu bölümün ortasında bulunan, mermer zeminden 45-50 cm yükseltilerek yine mermerle kaplanmış göbek taşı hamamın en fazla ısınan zeminidir. Çoğunlukla sekizgen veya dikdörtgen olan göbekteşi, üzerine yatıp terlemek ya da masaj yaptırmak için kullanılır.

Göbekteşinin çevresinde duvar boyunca uzanan 15-20 cm yüksekliğinde, 70-100 cm genişliğinde mermerden setlerin üstüne aralıklarla yerleştirilmiş sıcak ve soğuk kurnalarla, mermer kurna taşları bulunur. Bu bölüme küçük ve daha sıcak yıkanma yerleri olan "halvetler" açılır. Halvet, Arapça ıssız, yalnız kalınan yer anlamına gelir. Tekkelerde dervişlerin yalnız ibadet ettikleri odalara da halvethane denir.

Halvetler genellikle ortadaki geniş hacme göre daha sıcaktır ve özel yıkanmak isteyenler tarafından tercih edilirler. Halvetlerde bir-üç arası kurna bulunur. Sıcak su deposuna bitişik halvetler her zaman daha sıcaktır. Osmanlı hamam mimarisinin sıcaklık kısmında bölümler arasında kapı yoktur. İsteyen halvet kapılarını peştamal ile kapatabilir.

Resim 13; Külhanbeyi

Hamamların sıcaklık bölümlerinin kubbelerinde neredeyse günün her saati mekanın ışık almasını sağlayan yuvarlak ve yıldız şekilli küçük pencereler bulunur. Bu pencereler, "fil gözü" denilen, dışa eğimli, çana benzeyen, 15-40 cm çapında camlarla kaplıdır.

Eskiden hamamlarda kullanılan musluklar genellikle pirinç ve tunçtan yapılırdı. Hamamlardaki önemli bir diğer öge de, muslukların altında yıkanılacak kadar su biriktirmeye yarayan mermer musluk taşlarıdır. Bazı hamamlarda halen orijinalleri mevcut olan musluk taşları, mermer işleme ustalığının inceliğine ve güzelliğine şahitlik etmektedirler.

Prof.Dr.Semavi EYİCE tarafından yapılan Osmanlı hamam tipoloji çalışmasında, hamamlar altı tipe ayrılmıştır.

A Tipi: Dört eyvanlı ve köşelerde halvetler olan tip. Bu tipte halvet sayısı dörtle iki arasındadır. Osmanlı hamam mimarisinde en çok rastlanan plandır.

B Tipi: Göbekteşi mekanı çepeçevre halvetlerle yıldızvari şeklinde açılır. A tipiyle beraber sık rastlanır.

C Tipi: Ortadaki kare formulu göbekteşi mekanını üç taraftan kubbeli halvetler sarar.

D Tipi: Dikdörtgen sıcaklığın çok kubbeli kemerli bir yapıya sahip olduğu plandır.

E Tipi: Küçük kubbeli sıcaklığa açılan yan yana iki halvetli plandır.

F Tipi: Ilıklık, sıcaklık ve halvetlerin eş odalar halinde, üzerleri küçük kubbelerle örtülü şekilde sıralandığı biçimdir.

HAMAMIN KÜLHANI

Hamamlarda bir ocağın içinde ateş yakılan, sıcak ve soğuk su kazanlarının bulunduğu bölüme külhan denir. Külhan hamamın girişinin ters yönündedir. Giriş seviyesinin altında kalan bölümünde, fırın şeklinde ızgaralı bir ocak, bunun üstünde bakır ya da demirden yapılmış sıcak su kazanı bulunur. Bu kazana açılan ve adına "cehennemlik" denilen kanallar hamamın sıcaklık ve ılıklik kısımlarının altlarını dolaşır. Kanallarda dolaşan ateş ve du-

man, ısıtma görevini yaptıktan sonra "tüteklik" denilen bacalardan dışarıya çıkar. Künklerden yapılarak duvarın içine gömülen tütekliklerin bacaları kubbe seviyesine yükseltilmişlerdir.

Eski İstanbul'da hamamların suyunun ısıtıldığı ocak şimdiki kalorifer dairesi olan külhanlarda odun, talaş yakılarak çıkarılan ısıdan sadece hamamcılar faydalanmıyordu. Genelde hamamın arka-izbe kısımlarında olan külhanların sıcak ortamından evsiz barksız insanlar da nasibini alıyordu. Buraları bir tür sığınma yeri olarak kullanıyorlardı. Bu evsiz-barksız takımının içinde palazlanmış bitirim kişilere külhanbeyi sıfatı uygun görülmüş o devrin insanları tarafından. Ayakkabısının topuğuna basarak ceketi omuzunda yürüyen, elinde tespihi, yana düşmüş fesi ile çizdiği şekil itibarıyla o devrin bir ayrıntısını oluşturmuş külhanbeyleri.

Hamamlar temizliğin bizler için ne demek olduğunun açık göstergesi. Her ne kadar tuvalet kültürümüz sarsılrsa da hamamlar dimdik ayakta duruyor ve daha "çok tas eskiteceğ" benziyorlar.

Fazla süslü olmayan Osmanlı hamamlarından önce Anadolu'da yapılan Selçuklu hamamlarında çini bir süsleme aracı olarak kullanılmış, bu tarz yaygın olmasa da Osmanlı hamamlarında da devam etmiştir. Muslukların çevresindeki mermer kol dayama taşlarında süslemelere rastlamak mümkündür. Hamamda sütun varsa başlıkları ilk dönemlerde baklava desenli ya da mukarnaslı, daha geç dönemlerde ise barok üslupludur. Osmanlı hamamının kadınlar kısmında genellikle "gelin kurnası" denilen süslemeli, işlemeli bir kurna bulunması adettir.

HAMAMLARIN SOSYAL YAŞAM-DAKİ YERİ:

Hamamların bugünkü durumlarıyla kıyaslanmayacak kadar çok olduğu ve gündelik hayatta çok yer tuttuğu Osmanlı döneminde hamam özellikle kadınlar açısından bir sosyallik ve dışarıya çıkma gereksesidir. Özellikle eski İstanbul'da kadınlar hamamı bir eğlence yeri idi. Kadınların yaz-kış bütün eğlenceleri haftada veya iki

haftada bir gittikleri hamamı.

GELİN HAMAMI

Analar oğullarına söyledikleri kızı alıp hamama götürürdü. Tabii ki zamanla bu tip olaylar Anadolu'da bir kaç yer hariç ortadan kalktı. Gelin hamamı o devirde oldukça önemli, renkli kültürümüzün bir ayrıntısıdır. Gelin hamamı düğünden iki gün önce yapılırdı. Damat tarafının bütün kadın akrabası ve hatırı sayılır tanıdıkları davet edilirdi. Kız, hamama davetlilerden önce gider, gelenleri karşılar, ikramda bulunurdu. Gelecekler tamamlanınca, içeriye sıcaklığa girmeden önce dış avluda soğuklukta toplanılır, kızın başına bir çarşaf tutulmak suretiyle avlu dolaştırıldıktan sonra birlikte içeriye girilirdi. Burada türküler eşliğinde gelin yıkanır.

KIRK HAMAMI (Loğusa Hamamı)

Lohusa kadın ve bebeğin sağlıklarının kontrol edilmesi, temizlenmesi, çocuk sağlığı, bakımı ve kadın sağlığı konularında bilgi aktarılması amacıyla, doğumdan kırk gün sonra düzenlenirdi ve en az gelin hamamı kadar önemliydi. Eskiden bebeğin evden ilk çıkışı kırk hamamı nedeniyle olurdu.

SÜNNET HAMAMI

Çocuğun bebeklikten erkeklığe adımı diye kabul edilen bu hadise, evlilik törenine benzer düğünlerle kutlanırdı. Erkek çocuklarının sünnet hamamı, erkekler hamamında ailenin erkekleri ve çocuğun arkadaşları davet edilerek kutlanırdı. Sünnet olacak çocuğun sağ eline kına yakılır, camekan (soğukluk) kısmında yemek yenir, karagöz seyredilip türlü eğlenceler yapılırdı. Dualar okunarak "asker ve damat hamamlarını da" görelim dilekleriyle yıkanan çocuğa abdest aldırılır, camekana çıkınca subay veya şehzade elbisesi giydirilirdi.

Resim 14; Hamam asmakat görünüşü (Eyüp Belediyesi Planlama Arşivi)

Resim 15; Hamam'dan detay

Resim 16; Hamamın planı

ASKER HAMAMI

Asker ocağı delikanlılıktan erkeklığe geçiş kapısı olarak görülür ve askere gidişler de şölenlerle kutlanır. Askere gidecek delikanlı, erkek akrabaları ve arkadaşlarıyla hamama gidip yıkanır, yolculuğa hazırlanırdı. Daha önce askerlik yapanlardan bilgi alınır. Yıkanma faslı bittikten sonra abdest alıp, dualar edilerek delikanlının iyilikle geri gelmesi temenni edilirdi.

DAMAT HAMAMI

Evlilikten önce güvey, erkek arkadaşları ve akrabaları ile hamamda topluca yıkanır ve düğüne hazırlanırdı. İkramlar yapılan damat hamamında gelin hamamından farklı olarak müzik ve oyun yoktur. Daha çok, damada evlilik ve aile hayatı ile ilgili bilgiler aktarılması amaçlanırdı.

BAYRAM HAMAMI

Erkekler arasında özellikle Perşembe geceleri, Cuma sabahları, Ramazan ve bayram arifelerinde namazdan önce hamama gitmek adetti. Bayram hamamı aynı zamanda insanların iletişim kurmaları ve gerekirse yardımlaşmaları için imkan sağlardı.

TULUMBACILAR HAMAMI

Yangın dönüşünde hamama giden tulumbacılardan hamam sahibi ücret talep etmezdi. Yangın dönüşü gece ise, hamam tulumbacılar tarafından kapatılır, sabaha

Resim 17; Tarihi Türbe hamamı (Eyüp Belediyesi Arşivi)

kadar çeşitli eğlenceler yapılırdı. Bu hamam eğlencelerinde edebe aykırı tek laf edilmezdi. İstanbul'un büyük hamamlarının sahipleri ve kiracıları, Ramazan ayında otuz günü aralarında taksim eder, her gün bir hamamda olmak üzere tulumbacı reisleri ve ileri gelenleri iftara davet edilirdi. İftar sofrası camekanda kurulur, iftardan sonra kahveler, şerbetler içilir ve civardaki bir camide topluca teravih namazı kılınırdı.

Hamamlar hakkındaki genel bilgilerden sonra asıl konumuz olan Eyüp Türbe hamamının tanıtımına geçebiliriz:

Eyüp Camii yakınında yer alan hamam, Hazreti Halid vakfındandır. Eyüp Sultan Camii Kebir Hamamı ve Fatih Sultan Mehmet Hamamı isimleri ile de tanınan hamam için Evliya Çelebi; "Fatih Sultan Mehmed binasıdır, suyu gayet latiftir; erkek ve kadınlar için çiftae hamamdır, hastalar girse, Fatih Sultan Mehmed'in nefesi eseri şifa bulurmuş" diyor.

İstanbul Ansiklopedisinin Eyyubsultan Türbe Hamamı maddesinde, hamam hakkında şu bilgilere rastlamaktayız: "Hicri 1147 (M.1734) de tanzim edilmiş olan hamam müstahdemleri sicil defterinde bu hamamın erkekler kısmında 12 dellak, 7 natır ve 1 külhancının çalıştığı, külhanında barınır 8 hammal bulunduğu kayıtlıdır. Dellak ve natır 19 nefer hamam uşağının çalıştığı bir hamam büyük ve çok işlek çarşı hamamı demektir."

Fatih tarafından Eyüp Türbe hamamı, Tezkiret'ül-ebniyede yer alan bilgilere göre, daha sonra Mimar Sinan tarafından şimdiki haliyle yeniden yapılmıştır. Hamam büyük bir ihtimalle 1510 yılında meydana gelen ve Küçük Kıyamet adıyla tarihe geçen, depremde yıkılmış olmalıdır.

Eyüp Sultan Camii Hamamı ve Fatih Sultan Mehmed Hamamı isimleri ile de anılan hamamın kendine özgü bir planı vardır. Eyüp Sultan Külliyesi'nin bir parçası olan hamam 1950'li yıllarda yapılan yıkımlardan nasibini alarak cami ile hamam arasındaki yol genişletilirken, ön cephesi kesilmiştir. Hamama dar bir kapıdan girilir. Geniş olan camekan kısmı da-

ha sonra sağ ve soluna yapılan dükkanlarla küçültülmüş ve yakın zamanda bu dükkanlarda yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. Dışarıdan bakıldığında bir evi andırır.

Ilıklık üzerinde büyük bir kubbe bulunmaktadır. Kapının sağ tarafında, duvar boyunca uzanan, L şeklinde mermer bir peyke, sol tarafta kapıları ayrı iki göz tuvalet ve iki göz traşlık hücreleri yer almaktadır. Tuvaletlerin üst örtüsü beşik tonoz, traşlıkların ise birinin üstü tonozla örtülü iken diğerinin üzeri kubbelidir. Sıcaklık kısmının kapısının solunda da bir çeşmecik bulunmaktadır.

Sıcaklık dikdörtgen şeklindedir. Sağ ve solda birer kurnalı, birbirinden duvarla ayrılmış üçer sofacık mevcuttur. Bunların üzeri birer tonozla örtülmüştür. Tonozun göbekaşı tarafı büyük bir kemere oturtulmuştur. Orta yerde dikdörtgen göbekaşı vardır. Bunun üzerindeki kubbe, ana duvarlara ve iki yandaki bu kemerlere bindirilmiştir. Sağdaki sofacıkların yanındaki bir kapıdan, üzeri kubbeli ve dört kurnalı bir halvete girilir. Burası soğuk halvetir. Sol tarafta da yine aynı şekilde bir halvet yer alır.

Kadınlar kısmının kapısı, Eyüp Hamamı sokağı üzerindedir. Camekandan girilen ılıkık çok büyük olup üzeri tonoz çatı ile örtülmüştür. Kapının sağ tarafında dipte, bir göz tuvalet vardır. Ayrıca ılıkık kapısının karşısında üzeri kubbeli ve tek kurnalı bir soğuk halvet mevcuttur.

Sıcaklık Dikdörtgen şeklindedir. Ortadaki kubbe iki yan kemere oturtulmuştur. Bu ayvan kemerlerin altında, beşik tonozlu ve ikişer kurnalı, iki sofa vardır. Sıcaklığın sağ tarafında ise kubbeli ve üç kurnalı bir soğuk halvet vardır.

1147 (M.1734) yılına ait hamamcı esnafının sicil defterine göre, Eyüp Hamamının erkekler kısmında 12 dellek (Hamama gelen müşterileri yıkayan kimse), 7 natır (kadın yıkayıcılar) ve bir külhancı vardı. Ayrıca külhanda barınan ve külhanbeyi denilen 8 hammal bulunuyordu. Buna bakarak hamamın ne kadar büyük ve işlek olduğu anlaşılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı ve Eyüp Sultan vakfiyesinin bir parçası olan bu hamam bir çok vakıf mülkü ile aynı kaderi paylaşarak satılmış ve dolayısıyla şahıs eline geçmiştir. Uzun yıllar hamam olarak kullanılan, ancak hamamın önüne yapılan ilave dükkanlar nedeniyle orijinal yapısı bozulmuş olan hamamın aslına uygun olarak restore edilmesi için yapılan girişimler sonucunda Eyüp Belediyesi tarafından hamam satın alınmıştır.

Hamam fonksiyonu bozulmadan restore edilmesi amaçlanan hamamın rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri, Prof. Nezih ELDEM danışmanlığında Y.Mimar Halil ONUR tarafından hazırlanmış olup, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTINAY, Ahmet Refik. İstanbul Hamamları, Akşam Gazetesi, 29.7.1936.
- ALUS, Sermet, Muhtar. İstanbul Yazıları. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.
- AKAKUŞ, Recep. Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler, İstanbul,1973
- AKYAR, Yurdağül. Tarihten Günümüze Hamamlar ve Hamam Kültürümüz, Golden Horn Haliç Dergisi, Haliç Belediyeler Birliği Yayın Organı, İstanbul, Aralık 2003, sayı: 5,s :22-35
- ALP, Münevver. Eski İstanbul Gezmeleri ve Hamamları, TFK, Haziran 1964,No:179, s:3423-3425.
- AND, Metin. Türk Hamamının Kültürümüzde ve Sanatımızda Yeri ve Önemi, Ulusal Kültür, 5 - Temmuz 1979, s:54-77.
- ATAMAN, Sadi Yaver. Türk İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1977.
- EYİCE, Semavi. İznik Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme, Tarih Dergisi, Eylül 1960, sayı:12.
- HASKAN, Mehmet Nermi. İstanbul Hamamları, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayın İşletmesi, İstanbul, 1995, s: 138-141.
- HASKAN, Mehmet Nermi. Eyüp Tarihi, İstanbul, 1993.
- KAYAOĞLU, İ. Günday, PEKİN, ERSU. Eski İstanbul'da Gündelik Hayat, İstanbul, 1992. s:44-61.
- KOÇU, Reşat Ekrem. İstanbul Ansiklopedisi, Eyüp Maddesi. Cilt 9-10.
- SARI, Dr. Nil "Türkçe Tıp Yazmalarında Hamam Konusuna Verilen Önem" V. Milli Tüркоloji Kongresi, [Eylül 1983, İstanbul]
- TALU, Ercüment Ekrem. Eskiİstanbul'da Kadın Hamamları, Resimli Tarih Mecm.,1(5). 5.1950,s:65-67.
- TAŞÇIOĞLU, Tülay. Türk Hamamı, İst.1998.

Resim 18; Hamamın kubbesi

Resim 1; Eyüp Hamamı rölövesi